

บทที่ ๕

สรุปผลการวิจัย และข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่อง ศึกษาหลักพุทธธรรมที่ปรากฏในการแพทย์แผนไทย การศึกษาวิจัยนี้เป็นการศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) จากพระไตรปิฎก คัมภีร์ทางการแพทย์แผนไทย ตำรายาแผนโบราณทางการแพทย์แผนไทย พระราชบัญญัติการประกอบโรคศิลปะของแพทย์แผนไทย เอกสารที่เกี่ยวข้องกับประวัติการแพทย์แผนไทย จรรยาแพทย์ และจริยธรรมของแพทย์และพยาบาล จากเอกสารต่างๆ ซึ่งมีวัตถุประสงค์คือ (๑) เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาและจรรยาบรรณของการแพทย์แผนไทย (๒) เพื่อศึกษาหลักพุทธธรรมที่ปรากฏในการแพทย์แผนไทย (๓) เพื่อวิเคราะห์หลักพุทธธรรมที่ปรากฏในการแพทย์แผนไทย ผลการวิจัยสามารถสรุป และมีข้อเสนอแนะ ตามลำดับดังนี้

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

๕.๒ ข้อเสนอแนะ

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

๕.๑.๑ ประวัติความเป็นมาและจรรยาบรรณของการแพทย์แผนไทย

๑) ประวัติความเป็นมาของการแพทย์แผนไทย

การแพทย์แผนไทย หรือ การแพทย์แผนโบราณ เป็นการดูแลสุขภาพทั้งสภาวะปกติ และสภาวะที่ผิดปกติ (เป็นโรค) โดยใช้ทฤษฎีความสมดุลของธาตุต่าง ๆ ในร่างกายและกายวิภาคศาสตร์ (anatomy) หลักวิชาการวิทยาศาสตร์การแพทย์เข้ามาอธิบาย ตามหลักวิชาการหลักเวชปฏิบัติ โดยอาจารย์ณรงค์ฤทธิ์ อักษรศักดิ์เดชาวุธ (แน่นกระโทก) ผู้อำนวยการศูนย์พัฒนาการแพทย์แผนไทยและแพทย์ทางเลือกจังหวัดนครราชสีมา สมาคมแพทย์แผนไทยแห่งประเทศไทย ได้อธิบายบรรยายไว้ดังต่อไปนี้

จากหลักฐานสมัยอยุธยาพบว่า การแพทย์แผนไทยได้รับจากอายุรเวทอินเดียเป็นสำคัญ โดยกล่าวว่าหมอชิวโกมารภักจ (แพทย์ประจำตัวของพระพุทธเจ้า) เป็นผู้แต่งคัมภีร์แพทย์ ครั้นพระพุทธศาสนาเริ่มเผยแผ่เข้ามาสู่ไทย พระสงฆ์ผู้เข้ามาเผยแผ่พระพุทธศาสนาได้นำความรู้ในการรักษาโรคเข้ามาใช้กับชาวบ้านด้วย จึงเกิดการผสมผสานกับวัฒนธรรมและวิถีชีวิตของคนไทย

องค์ความรู้ด้านการแพทย์แผนไทยล้วนเป็นผลสืบเนื่องจากการสะสมประสบการณ์ในการต่อสู้กับโรคภัยไข้เจ็บตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน โดยมองว่าจิตใจและอวัยวะต่าง ๆ ในร่างกายมนุษย์มีทำงานที่สัมพันธ์และเป็นหนึ่งเดียว นอกจากนี้ยังสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม รวมไปถึงจักรวาล การแก้ปัญหาจึงใช้วิธีแบบองค์รวม (holistic) ดังนั้นจึงไม่ใช่เรื่องของการแพทย์อย่างเดียวล้วน ๆ แต่เป็นเรื่องของปรัชญาความคิดที่ครอบคลุมไปถึงการดำเนินชีวิตตามแบบวิถีชีวิตคนไทย

การแพทย์แผนไทยเป็นความจำเป็นในการดำเนินชีวิตของมนุษย์ เนื่องจากร่างกายคนเราย่อมเสื่อมสภาพไปตามธรรมชาติ หรือด้วยเหตุต่างๆ เพื่อต่อสู้กับภาวะดังกล่าว การค้นหาวิธีป้องกัน การเจ็บป่วย การบำบัดรักษา การบรรเทาอาการเจ็บป่วย และการบริหาร จึงก่อเกิดขึ้นมา และพัฒนาต่อๆ มาจนกับระบบที่มีแบบแผนกลายเป็น "การแพทย์แผนไทย" ที่มีแบบแผนชัดเจน

การแพทย์แผนไทย จึงเป็นภูมิปัญญาของสังคม ที่มาจากความเชื่อ ความรู้ ความคิด การลองผิดลองถูก และกลายเป็นการยอมรับในสังคม แต่ละชนชาติ ต่างมีวิวัฒนาการทางการแพทย์ของตนเอง กลายเป็นภูมิปัญญาของชนชาตินั้นๆ หรือท้องถิ่นนั้นๆ

การแพทย์แผนไทย มีวิวัฒนาการมานาน มีหลักฐานตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ อย่างไรก็ตาม ยุคทองของการแพทย์แผนไทย ก็ต้องนับสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก (พุทธศักราช ๒๓๒๕ - ๒๓๕๒) ได้มีการจัดตั้งกรมหมอ และโรงพยาบาล มีการปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม โปรดให้รวบรวมตำรายา และเภสัชวัตถุตามศาลาราย ซึ่งเป็นที่ยอมรับกันจนถึงปัจจุบัน สมกับเป็นโรงเรียนแพทย์แห่งแรกของไทย

การแพทย์แผนไทย จึงเป็นวิธีการดูแลสุขภาพและการบำบัดรักษาความเจ็บป่วยของคนไทยที่สอดคล้องกับวัฒนธรรมอันดีของไทย มีการใช้สมุนไพร การอบ การประคบ และการนวดไทย ที่มีเอกลักษณ์เป็นแบบแผนไทย

๒) จรรยาบรรณของการแพทย์แผนไทย

เมื่อเราพบกับประวัติและความเป็นมาของการแพทย์แผนไทยที่ผ่านมา เราอาจเห็นได้ว่าการกระทำที่ดีงามที่กลั่นออกมาจากจิตสำนึกและแสดงออกมาเป็นการกระทำที่ปรารถนาจะให้ผู้อื่นพ้นจากความทุกข์ หรือความเดือดร้อนจากความป่วยไข้ ซึ่งอาจมิได้กระทำโดยตรง แต่ก็อาจแสดงออกมาโดยอ้อม เช่น พระมหากษัตริย์คุณของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ในรัชสมัยของพระองค์เป็นจุดเริ่มต้น และความรุ่งเรืองทางการแพทย์อย่างแท้จริงการก่อกำเนิดรูปธรรมทางการแพทย์ทั้งแผนไทยและแผนตะวันตก พร้อมกับพยายามให้เดินเคียงคู่กันไปจากแนวคิดและการสร้างสิริราชพยาบาล และตั้งโรงเรียนฝึกหัดแพทย์ขึ้นชื่อ "โรงเรียนแพทยากร" ต่อมา ได้ยกขึ้นเป็น "โรงเรียนราชแพทยาลัย" จนมีการเรียนการสอนทางการแพทย์และการสอนคุณธรรม ให้แก่หมอ และจากการที่เกิตอาชีพอแพทย์หรือหมอขึ้นอย่างเป็นทางการทำให้สอดคล้องกับการเกิด คำว่า "วิชาชีพ" ในรัชสมัยนี้ด้วยเช่นกัน โดยคำว่า "วิชาชีพ (Profession)" นั้นมีผู้อธิบายความหมายไว้ คล้ายคลึงกัน "วิชาชีพ" ความหมายตามพจนานุกรมราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ หมายถึง วิชาที่จะ นำไปใช้ในการประกอบวิชาชีพ เช่น วิชาชีพแพทย์ วิชาช่างไม้ วิชาช่างยนต์ "วิชาชีพ" ความหมายตามพจนานุกรม ฉบับมติชน พ.ศ. ๒๕๔๗ หมายถึง ความรู้ที่เกี่ยวกับการประกอบอาชีพ เช่น วิชาช่างทั้งหลาย

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ นั้น วิชาชีพแรกที่คนไทยเริ่ม รู้จักก็คือ วิชาชีพข้าราชการ โดยการเกิดวิชาชีพขึ้นนั้นมาจากเหตุผลทั้งภายในและภายนอกประเทศ เมื่อคนไทยรู้จักคำว่าวิชาชีพทำให้มองไปถึงพฤติกรรมหรือความประพฤติที่สมควรของผู้

ประกอบ วิชาชีพ จึงทำให้เกิด "จรรยาบรรณทางวิชาชีพ" ขึ้น คำว่า "จรรยาบรรณ" ควรนำมาพิจารณา ความหมายดังต่อไปนี้

"จรรยาบรรณ" ความหมายตามพจนานุกรมราชบัณฑิตสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ หมายถึง ความประพฤติที่ผู้ประกอบอาชีพการงานแต่ละอย่างกำหนดขึ้น เพื่อรักษาและส่งเสริมเกียรติคุณ ชื่อเสียงและฐานะของสมาชิก อาจเขียนเป็นลายลักษณ์อักษรหรือไม่ก็ได้

ถ้าพิจารณาความหมายของคำว่า "จรรยาบรรณ" ควรแปลว่าหนังสือที่ว่าด้วยเรื่อง ความประพฤติมากกว่า ซึ่งในระยะต่อมานักวิชาการโดยทั่วไปจะใช้คำว่า "จริยธรรม" ซึ่งดูจะมีความหมายถึงหลักแห่งความประพฤติที่ถูกต้องเหมาะสม หรือจะแปลความหมายของคำว่า "จริยธรรม" ให้ตรงตัว คือ ธรรมอันบุคคลพึงประพฤติ และคำว่า "จรรยาบรรณก็เกิดขึ้นภายหลังคำว่า "จริยธรรม"

ดังนั้น "จรรยาบรรณการแพทย์แผนไทย" จึงมีความมีความหมายที่ต่อเนื่องมาจาก "จริยธรรมการแพทย์แผนไทย" โดยมีความหมายว่า หลักการที่แพทย์แผนไทยควรยึดถือปฏิบัติ ซึ่งถือเป็นหลักแห่งความประพฤติที่ถูกต้องเหมาะสม เพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างเป็นสุขในสังคมโดยรวม สังคมของผู้ประกอบวิชาชีพแพทย์แผนไทยและความสัมพันธ์อันดีงาม อันก่อประโยชน์ให้แก่ผู้ป่วยใช้ โดยจรรยาบรรณการแพทย์แผนไทย ก็ปรากฏหลักฐานขึ้นว่า มีการเรียนการสอนเพื่อปลูกฝังให้แพทย์มีจิตวิญญาณทางการแพทย์ โดยพระเสด็จสุเรนทราธิบดี ได้สอนนักเรียนแพทย์ขณะที่ท่านยังเป็น พระยาวิสุทธสุริยศักดิ์ เป็นการสอนที่โรงเรียนราชแพทยาลัย ปัจจุบันนี้คือสิรินธรพยาบาล มีการบันทึกไว้ว่าได้สอนให้นักเรียนแพทย์ที่เรียนทั้งหลักสูตรแพทย์แผนปัจจุบัน และหลักสูตรการแพทย์แผนไทย มีการบันทึกไว้ว่าเป็นการสอนครั้งแรกในเดือนสิงหาคม ร.ศ. ๑๒๖ ซึ่งตรงกับปี พ.ศ. ๒๔๕๐ อยู่ในปลายรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๕ และทำการสอนต่อเนื่องกันสัปดาห์ละหนึ่งครั้งรวม ๑๔ ครั้ง ซึ่งรายละเอียดการสอน พอสรุปได้ทั้งหมดเป็นการสอนคุณธรรม จริยธรรม หรือ จรรยาแพทย์ ให้นักเรียนในสิรินธรพยาบาล ในปลายรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งถือได้ว่าเป็นจริยศาสตร์ทางการแพทย์แผนไทยที่ได้ถูกสอนให้แก่บุคคลที่ประกอบวิชาชีพแพทย์หมอ และได้มีการบันทึกไว้ในหัวข้อเรื่อง จรรยาแพทย์ของเจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี โดยเป็นการสอนจรรยาแพทย์ที่อ้างอิงจากแนวประพฤติปฏิบัติ อันดีงามตามแนวพุทธศาสนาทั้งสิ้น โดยยังไม่มีรูปแบบเป็นข้อบังคับ แต่เป็นหลักคุณธรรมที่จำต้องปฏิบัติตามพร้อมกับสรุปบทส่งท้ายการบรรยายของท่านไว้ว่า "คำตักเตือนถ้าแต่ละผู้ใดได้ความรู้แลเห็นการผิดชอบชั่วดี บุญบาป กุศล อกุศล กายกรรมทั้งหลายนี้แจ่มแจ้งชัดเจนในใจแล้ว และมีความอุตสาหะตรวจตราสอดส่องดูความประพฤติของตน เมื่อพบปะกิเลสเครื่องลามกอันใดมีอยู่ก็อุตสาหะขัดเกลาเครื่องลามกนั้นเสียให้เหลืออยู่แต่สันดานอันผ่องใส ถ้ารู้สึกว่สิ่งลามกอันใดจะมาบังเกิดขึ้นในสันดาน ก็พยายามป้องกันตัดรอนโดยเต็มกำลังอย่าให้เกิดขึ้นได้ ถ้าหาละเห็นว่ากุศลธรรม อันใดมีอยู่แล้วในตน ก็อุตสาหะพยายามรักษาให้เจริญอยู่อย่าให้ตกเสียไป และถ้าเห็นว่ากุศลธรรม อันใดขาดตกบกพร่องอยู่ ยังไม่มีในสันดานตน ก็อุตสาหะพยายามเพาะปลูกให้เกิดขึ้นในสันดานตน ใช้ความเพียร ๔ ประการนี้อุดหนุนความประพฤติของตน และประพฤติตนให้ต้องด้วย

ธรรมทั้งหลาย เหล่านี้แล้ว ก็จะมีนัยได้ว่าผู้ประพาศิตนดี มีธรรมจริยาพอเพียงแก่คนธรรมดา และผู้จะเป็นแพทย์จะพึงปฏิบัติรักษานั้นอยู่แล้ว

จากการศึกษาพบว่าจรรยาบรรณของการแพทย์แผนไทยมีหลักฐานปรากฏให้เห็นจากประวัติศาสตร์ แต่พบได้ชัดเจนในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ซึ่งเป็นการต่อเนื่อง พระราชโอรสของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่ยังพระชนม์ชีพอยู่ ๔ พระองค์ ที่ดำรงอาชีพเป็นแพทย์ ปรากฏในทำเนียบแพทย์ในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย และพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งพระราชโอรสทั้ง ๔ พระองค์นี้ ได้เป็นกำลังสำคัญที่สุดในการฟื้นฟูการแพทย์ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น โดยก่อนหน้านั้นพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ได้ทรงปฏิสังขรณ์วัดโพธารามหรือวัดโพธิ์ และทรงยกขึ้นเป็นพระอารามหลวงให้ชื่อว่า วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม พร้อมกับให้รวบรวมและจารึกตำรายา ตำราฤกษ์ศาสตร์ และตำราสมุนไพรไว้ตามศาลาราย ต่อมาพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ ๒ โปรดเกล้าฯ ให้สืบเสาะหา ผู้ชำนาญลักษณะโรคและสรรพคุณยา และรวบรวมตำรายาดีๆ คัดเลือกเป็นตำราหลวง สำหรับโรงพยาบาล เรียกว่า "ตำราโรงพยาบาล" ในปี พ.ศ. ๒๓๕๕ ในรัชสมัยนี้พระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ (พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว) ทรงให้จารึกตำรายา ตำราหมอนวด และตำราการวางปลิง ในแผ่นหินที่ติดอยู่ตามกำแพงแก้วของพระวิหารและโบสถ์ภายในวัดราชโอรส ตามด้วยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ ทรงโปรดให้จารึกตำรายา และวิชาการแพทย์ไว้บนแผ่นศิลา ประดับไว้ในบริเวณวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม คราวปฏิสังขรณ์ในสมัยของพระองค์นี้ที่สุดพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ เป็นช่วงเวลาที่สำคัญของการแพทย์แผนไทย เพราะพระองค์ทรงเล็งเห็นคุณูปการของการแพทย์แผนไทย และความเสื่อมลงของการแพทย์แผนไทยที่จะตามมา จึงโปรดเกล้าฯ ให้มีการฟื้นฟูการแพทย์แผนไทย โดยอันดับแรกคือชำระพระตำราการแพทย์แผนไทย ตรวจสอบให้ตรงต้นฉบับเดิมและจัดทำขึ้นมาใหม่ การจัดตั้ง สิริราชพยาบาล ที่ทำการสอนทั้งการแพทย์แผนไทยและการแพทย์แผนตะวันตกขึ้นเป็นครั้งแรก เข้าสู่สมัยของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชรัชกาลปัจจุบัน ได้เสด็จฯ วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม (วัดโพธิ์) เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๙๔ ทรงปรารภเรื่องการเรียนการสอนแพทย์แผนโบราณ ก่อให้เกิดการสนองพระราชปรารภและได้จัดตั้งหลักสูตรแพทย์ไทยขึ้นในนาม "โรงเรียนแพทย์ แผนโบราณแห่งประเทศไทย" เปิดสอนครั้งแรกที่วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม

จรรยาบรรณเป็นความประพฤติของผู้ประกอบวิชาชีพที่ต้องอาศัยวิชาความรู้ความชำนาญ หรือความประพฤติที่ดีของผู้ประกอบวิชาชีพนั่นเอง เพราะเป็นเครื่องแสดงถึงความประพฤติที่ดีของผู้ประกอบวิชาชีพหรือผู้ประกอบโรคศิลปะ และเป็นเรื่องสำคัญที่ผู้ประกอบวิชาชีพหรือผู้ประกอบโรคศิลปะต้องยึดถือและปฏิบัติอย่างเคร่งครัด ไม่อาจเพิกเฉยได้ เพราะถ้าเกิดปัญหาแล้วจะส่งผลกระทบต่อความเชื่อถือและยกย่องวิชาชีพได้ ฉะนั้นจรรยาวิชาชีพจึงมีความสำคัญต่อผู้ประกอบวิชาชีพ ต่อวิชาชีพ และต่อประชาชนและสังคม

๕.๑.๒ หลักพุทธธรรมที่ปรากฏในการแพทย์แผนไทย

หลักพุทธธรรมเป็นหลักคำสอนที่พระพุทธเจ้าทรงค้นพบและทรงสอนให้ผู้อื่นรู้ตามเพื่อให้เวไนยสัตว์ได้หลุดพ้นจากอาสวะกิเลส หลักพุทธธรรมเป็นหลักเกณฑ์ของทางจริยศาสตร์ที่พระพุทธ

องค์ได้ทรงวางไว้เพื่อเป็นมาตรฐาน ความประพฤติกของมนุษย์มีทั้งระดับพื้นฐานเบื้องต้น ระดับกลาง และระดับสูง เพื่อให้มนุษย์ได้ดำเนินชีวิตที่ดำรงตามอุดมคติเท่าที่มนุษย์จะเข้ากันได้ให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์พร้อม มีสติปัญญา มีความสุขอันสมบูรณ์ที่สุด เป็นความดีอันสูงสุดของมนุษย์

คำสอนทางพระพุทธศาสนามีลักษณะเป็นปรัชญาที่แบ่งสภาวะของธรรมออกเป็น ๒ ระดับ คือ ระดับโลกียธรรมและโลกุตระธรรม โดยเฉพาะในระดับโลกียธรรม ซึ่งเป็นธรรมที่ต้องเกิดขึ้นใน ชีวิตประจำวันของบุคคลที่มีจริยโดยทั่วไป ซึ่งต้องรวมถึงอาชีพการแพทย์แผนไทย โดยพุทธธรรมก็ได้แสดงให้เห็นว่า ในการปฏิบัติ หรือให้บรรลุในสิ่งที่ดีที่สุุดนั้น จะต้องอาศัยพื้นฐานที่ดี คือการปฏิบัติ ตามหลักพุทธธรรมนั่นเอง ซึ่งหลักพุทธธรรมที่ปรากฏในการแพทย์แผนไทย มีดังนี้

อริยสัจ ๔

ธรรมข้อนี้ผู้ในการแพทย์แผนไทยจำเป็นต้องใช้เพื่อการศึกษาหาสาเหตุของปัญหา อุปสรรคในงานนั้น ๆ และยังสามารถกำหนดเป้าหมายโดยทำเป็นยุทธศาสตร์ และแนวทางในการ ดำเนินหนทางไปสู่เป้าหมายนั้น ๆ ด้วย

- (๑) ทุกข์ ความทุกข์ หรือปัญหา
- (๒) สมุทัย ต้นเหตุแห่งทุกข์ สมมุติฐาน
- (๓) นิโรธ ความดับทุกข์ เป้าหมาย
- (๔) มรรค หนทางดับทุกข์ มรรควิธีการเข้าสู่เป้าหมาย

ไตรลักษณ์ หรือ สามัญญลักษณะ ๓

ชีวิตเมื่อเกิดขึ้นมาตั้งแต่กำเนิดในครรภ์จนกระทั่งวาระสุดท้ายย่อมตกอยู่ใต้อำนาจของกฎ ธรรมชาติ ๓ อย่าง ได้แก่ อนิจจตา (ความไม่เที่ยง) ทุกขตา (ความถูกกดดัน) และอนัตตตา (ความหา สภาพที่เป็นตัวตนแท้จริงไม่ได้) หรือกล่าวตามภาษาที่คล้องปากกันว่า ชีวิต เป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตาทั้ง ๓ ประการนี้มีชื่อเรียกตามภาษาธรรมะว่า ไตรลักษณ์ หรือ สามัญญลักษณะ

หลักพรหมวิหาร ๔ ประการ

หลักธรรมนี้ต้องการให้มนุษย์อยู่กันอย่างสันติมีความรักความผูกพันกัน มีความเอื้ออาทร ต่อกันและกันมีสันติภาพ ภารดรภาพและเสรีภาพอย่างแท้จริง เป็นธรรมที่ต้องตั้งไว้เป็นหลักใจกำกับ ความประพฤติและปฏิบัติตนต่อมนุษย์สัตว์ทั้งหลายโดยชอบ

(๑) เมตตา ความเมตตาสงสาร ความรักใคร่ปรารถนาดีอยากให้เขามีความสุข มีจิต อันแผ่ไมตรีและคิดทำประโยชน์แก่มนุษย์สัตว์ทั่วหน้า

(๒) กรุณา ความกรุณาเอื้ออาทร สงสาร คิดช่วยให้พ้นทุกข์ใส่ใจในอันจะปลดปล่อย บำบัดความทุกข์ยากเดือดร้อนของปวงสัตว์

(๓) มุทิตา ความพลอยยินดี ในเมื่อผู้อื่นมีความสุข มีจิตผ่องใสบันเทิง ประกอบด้วย อาการแช่มชื่นเบิกบานอยู่เสมอ ต่อสัตว์ทั้งหลายผู้ดำรงในปกติสุข พลอยยินดีเฝ้าเขาได้ดีมีความสุข เจริญ งอกงามยิ่งขึ้นไป

(๔) อุเบกขา ความวางเฉยในโอกาสที่ควรปล่อยวาง การวางใจเป็นกลาง อันจะให้ ดำรงอยู่ในธรรมตามที่พิจารณาเห็นด้วยปัญญาคือมีจิตเรียบตรงเที่ยงธรรมดุจตราขึง ไม่เอนเอียงด้วย

ความรักความซึ้งพิจารณาเห็นกรรมที่สัตว์ทั้งหลายกระทำแล้ว อันควรได้รับผลดีหรือชั่วสมควรแก่เหตุอันตนประกอบ พร้อมทั้งจะวินิจฉัยและปฏิบัติไปตามธรรม

หลักพุทธวิธีดูแลสุขภาพแบบองค์รวม

พระพุทธองค์ทรงเห็นว่า สิ่งจำเป็นพื้นฐานของมนุษย์ คือ ปัจจัย ๔ ได้แก่ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค ทรงบัญญัติให้พระภิกษุสงฆ์ เป็นอยู่ด้วยการบิณฑบาต การนุ่งห่มผ้าบังสุกุล การอยู่โคนไม้ และการฉันยาตองน้ำมูตรเน่า ถือประโยชน์และความพอดีเป็นประมาณ ทรงสอนให้รักษาสุขภาพ เพื่อเป็นที่ตั้งแห่งความเลื่อมใส ทั้งสุขภาพส่วนตัว ส่วนรวม และต่อสิ่งแวดล้อมการดูแลสุขภาพ เป็นการดูแลรักษาทั้งกายและใจไปพร้อมๆ กัน พระพุทธศาสนากล่าวถึงการป้องกันโรครมากกว่าการรักษา ใช้ปัญญาและวิธีการนอกจากการใช้ตัวยา ผู้ปฏิบัติตามหลักศีล สมาธิ ปัญญา ย่อมมีโรคน้อย ไม่เป็นโรคทางใจตามความหมายทางพระพุทธศาสนาและทางจิตเวช

๕.๑.๓ วิเคราะห์หลักพุทธธรรมที่ปรากฏในการแพทย์แผนไทย

พระพุทธศาสนาทำให้คนไทยมีหลักสำหรับอยู่ร่วมกัน เช่น แสดงหน้าที่ของคนในสังคม ความสามัคคี และประเพณี เช่น ประเพณีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ช่วยเหลือกัน ความมีน้ำใจต่อกัน ขอกันกินได้ มีความเกรงใจกัน ข้อนี้ก็มาจากพรหมวิหารธรรม ความรู้บุญคุณคนก็มาจากเรื่องกตัญญูกตเวที ประเพณีการทอดกฐินก็เนื่องด้วยพระพุทธศาสนา หน้าที่ของบุคคลในสังคมนั้นๆ ที่พึงปฏิบัติต่อกัน การสั่งสอนธรรมของพระพุทธเจ้า ทรงมุ่งผลในทางปฏิบัติ ให้ทุกคนจัดการกับชีวิตที่เป็นอยู่จริง ๆ ในโลกนี้เริ่มแต่บัดนี้ เช่น ทรงสอนมนุษย์ให้รู้จักตนเอง รู้จักร่างกายและจิตของตน จะได้บำรุงรักษาร่างกายและจิตใจให้ดำรงอยู่อย่างปกติสุข การนำหลักพุทธธรรมมาใช้ในการแพทย์แผนไทย เป็นวิธีที่ทำให้ร่างกายและจิตใจมีความอดทนต่อความทุกข์ต่าง ๆ พระสาวกของพระพุทธเจ้า ได้ให้สมญานามพระองค์ว่า ทรงเป็นนายแพทย์ผู้รักษาโรค ดังปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาว่า “มหาการุณโก สตถา สพฺพโลกติกิจฺจโก” แปลว่า “พระศาสดาทรงมีพระกรุณาอย่างใหญ่หลวง ทรงเยียวยารักษาสัตว์โลกทั้งมวล”

หลักพระพุทธศาสนาชี้ให้เห็น คือ ความไม่มีโรค เป็นลาภอันประเสริฐ คือ ส่วนหนึ่งขององค์ประกอบการแพทย์แผนไทยที่ได้สืบสานถ่ายทอดสืบกันมาจนถึงปัจจุบัน คนไทยส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ โดยนำหลักธรรมคำสอนของศาสนามาปรับใช้ในวิถีชีวิตได้อย่างเหมาะสม ทำให้คนไทยเป็นผู้อ่อนน้อมถ่อมตน เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ประณีตประนอม รักสงบ ใจเย็น มีความอดทน ให้อภัยแก่ผู้สำนึกผิด ดำรงวิถีชีวิตอย่างเรียบง่ายปกติสุข ทำให้คนในชุมชนพึ่งพากันได้ แม้จะอดอยากเพราะแห้งแล้ง แต่ไม่มีใครอดตาย เพราะพึ่งพาอาศัยกัน แบ่งปันกันแบบ “พริกบ้านเหนือเกลือบ้านใต้” เป็นต้น ทั้งหมดนี้สืบเนื่องมาจากหลักพุทธธรรม เป็นการใช้อนุปัญญาในการนำเอาหลักของพระพุทธศาสนา มาประยุกต์ใช้กับชีวิตประจำวัน และในการแพทย์แผนไทย

๕.๒ ข้อเสนอแนะ

๕.๒.๑ การนำผลวิจัยไปใช้ให้เกิดประโยชน์ดังนี้

๑. การแพทย์แผนไทย

๑) ป้องกันการเกิดโรคด้วยการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมที่เป็นมูลเหตุเกิดโรค เป็นเหตุให้ธาตุสี่สมดุล

๒) การแพทย์แผนไทยรักษาโรคให้หายได้ โดยใช้เภสัชวัตถุ (พืช สัตว์ แร่ธาตุ)

๓) การแพทย์แผนไทยใช้สมุนไพรตามธรรมชาติบรรเทาความเจ็บไข้ ให้ความรู้ในการพึ่งตนเองยามเจ็บป่วย ปัจจุบันการแพทย์แผนไทยมีมาตรฐานความปลอดภัย กระทรวงสาธารณสุขควบคุมการประกอบโรคศิลปะ ที่สำคัญคือ สืบทอดความรู้แนวแพทย์แผนไทยให้คงอยู่คู่สังคมไทย

๒. พุทธวิธี

๑) พุทธวิธีป้องกันโรคด้วยวิธีเปลี่ยนพฤติกรรมที่เป็นมูลเหตุเกิดโรค เป็นเหตุให้ธาตุสี่สมดุลด้วยการบริโภคอาหาร การออกกำลังกาย การบริหารจัดการ การอยู่กับธรรมชาติและสุขอนามัย

๒) พุทธวิธีรักษาโรคทั้งทางกายและทางใจ เภสัชสมุนไพรรักษาคนให้หายจากโรคทางกาย พระธรรมโอสธรักษาคนจากกิเลสสาเหตุเกิดโรคทางใจ

๓) พุทธวิธีช่วยให้พุทธศาสนิกชนเกิดความตระหนักในสุขภาพ ส่งเสริมสุขภาพมากกว่าซ่อมแซมสุขภาพ พึ่งตนเองดูแลสุขภาพมากกว่าพึ่งพาแพทย์ ส่งผลให้ประชาชนสุขภาพแข็งแรง ลดค่าใช้จ่ายของประเทศด้านการรักษาพยาบาล ลดการสูญเสียเงินค่ายาสู่ต่างประเทศ สังคม เศรษฐกิจ และประเทศชาติมั่นคง

๕.๒.๒ การทำวิจัยครั้งต่อไป

๑) ควรมีการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพเกี่ยวกับพฤติกรรมการดูแลสุขภาพด้วยการแพทย์แผนไทย โดยวิธีการสังเกตพฤติกรรมอย่างมีส่วนร่วม การสัมภาษณ์เชิงลึก เพื่ออธิบายพฤติกรรมการดูแลสุขภาพด้วยการแพทย์แผนไทยได้ครอบคลุมและชัดเจนมากขึ้น

๒) ควรมีการวิจัยในรูปแบบโปรแกรมสุขศึกษา เกี่ยวกับการพฤติกรรมดูแลสุขภาพตนเองด้วยการแพทย์แผนไทย กำหนดกิจกรรมต่างๆ ในโปรแกรมสุขศึกษา โดยนำผลการวิจัยครั้งนี้เป็นข้อมูลพื้นฐาน เพื่อเป็นการต่อยอดความรู้จากผลงานวิจัยครั้งนี้ต่อไป

๓) ควรมีการวิจัยในเชิงทดลอง เพื่อศึกษาประสิทธิผลของการดูแลสุขภาพด้วยการแพทย์แผนไทยด้านต่างๆ เช่น การนวดไทย การใช้ยาสมุนไพร การดูแลสุขภาพตามหลักธรรมานามัย เป็นต้น